

Niederlandistisches Doktoranden- und Habilitanden-Kolloquium
30 en 31 oktober 2009, Freie Universität Berlin

Plenaire lezing

Els Stronks (Universiteit Utrecht)

Wat de één niet ziet, onderzoekt de ander. Over de interdisciplinaire en internationale bestudering van historische teksten.

Vertrekkend vanuit de ervaringen die ik momenteel zelf opdoe bij het schrijven van een Engelstalige monografie over geïllustreerde religieuze literatuur uit de Republiek, wil ik de problematiek van de internationale en interdisciplinaire neerlandistiek in kaart brengen. Schrijven voor een internationaal publiek betekent kiezen: niet alleen de schrijftaal staat ter discussie, maar ook de inhoud. Wat vinden onderzoekers uit andere vakgebieden en taalgebieden interessante aspecten van de Nederlandse letterkunde? En in hoeverre kunnen we aan hun belangstelling tegemoet komen? Die laatste vraag wil ik aan de hand van concrete kwesties beantwoorden.

Abstracts van de lezingen

Sessie 1a: Letterkunde – Methodologie

Beatrix van Dam (WWU Münster)

Literatuur als geschiedenis? Over de interdisciplinaire toepassing van geschiedtheorie op literatuurwetenschap

In een onderzoeksproject dat zoals de mijne “Geschiedenis vertellen in Nederlandstalige en Duitstalige literatuur na het poststructuralisme” getiteld is,¹ ligt het interdisciplinaire verband voor de hand:² literaire teksten die geschiedenis vertellen beconcurreren direct het domein dat deze taak al eeuwen voor zich opeist: de geschiedschrijving. Mijn onderzoek moet dus niet alleen met literatuurwetenschappelijke, maar ook met geschiedtheoretische opvattingen over teksten rekening houden om het buiten-literaire element “geschiedenis” in de teksten recht te doen. Juist deze interdisciplinaire grondslag van mijn project wil ik in mijn bijdrage voor de DoHa problematiseren. Want zo duidelijk het verband met geschiedschrijving in literaire teksten die geschiedenis vertellen is, zo moeilijk blijkt bij nader inzien de integratie van geschiedtheoretische inzichten over geschiedschrijving in een literatuurwetenschappelijk onderzoek.

Omgekeerd schijnt het transfereren van literatuurwetenschappelijke concepten naar de geschiedtheorie minder problemen op te leveren, want niets anders doet Hayden White in zijn invloedrijke (literatuurwetenschappelijke) analyse van negentiende-eeuwse historici.³ Dit in de jaren zeventig enthousiast gerecipeerde boek wordt vandaag de dag kritisch gezien. Frank R. Ankersmit wijst erop dat door Whites onderzoek geen vermenging van literatuur en geschiedenis plaatsvindt en dat voor de

¹ Een eerste ontwerp van het project is in november 2008 gepresenteerd op het DoHa-Kolloqium in Essen.

² Het aspect van de internationaliteit, dat natuurlijk net zo duidelijk is, wil ik hier buiten beschouwing laten omdat mijn onderzoek niet comparatief maar algemeen literatuurwetenschappelijk georiënteerd is. Daardoor wordt geen nadruk op nationale bijzonderheden van de geanalyseerde teksten gelegd en worden ze in plaats daarvan als een vergrootte steekproef uit de Westerse literatuur beschouwd. De mondelinge en schriftelijke reflectie op de wel of niet comparatieve kant van mijn onderzoek vond plaats in het kader van de OLITH-Onderzoeksschool in Leuven (februari 2009).

³ Hayden White, *Metahistory: The historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (Baltimore/London: UP, 1973).

geschiedtheorie ook na White andere vragen relevant zijn dan voor de literatuurtheorie.¹ Volgens Ankersmit raakt de toepassing van literatuurwetenschappelijke inzichten de geschiedtheorie dus niet echt. Voor mijn onderzoek is de vraag of de omgekeerde transfer van de geschiedtheorie naar de literatuurwetenschap dit wel doet. Daarbij ga ik met name in op het nut van Ankersmits geschiedtheorie voor literatuurwetenschappelijk onderzoek. Vooral de relevantie van zijn 2007 verschenen publicatie *De sublieme historische ervaring*² voor een analyse van literaire teksten die geschiedenis vertellen valt te bediscussiëren, maar ook zijn concept van de drie manieren van geschiedschrijving.³ Bart Vervaeck verwerkt allebei overtuigend in een analyse van recente Nederlandstalige historische romans,⁴ die aansluit bij een omvattend onderzoek over het sublieme in recente historische romans door de Amerikaanse literatuurwetenschapster Amy Elias.⁵ Toch blijft de vraag of zo'n directe toepassing van geschiedtheoretische inzichten de literatuur in haar recht laat. Moet verondersteld worden dat actuele literatuur over geschiedenis de recente geschiedtheoretische inzichten reflecteert? Of kan de geschiedtheorie op een manier naar de literatuurwetenschap vertaald worden die meer ruimte laat voor specifieke eigenschappen van de literatuur? Door een reflectie over deze vragen hoop ik een cruciaal onderdeel van de literatuurwetenschap te kunnen belichten: de overgang van de (in dit geval door de geschiedtheoretische inslag sterk op zichzelf staande) theorie naar de analyse van literaire teksten.

¹ Frank R. Ankersmit, "Vom Nutzen und Nachteil der Literaturtheorie für die Geschichtstheorie," *Literatur und Geschichte: Ein Kompendium zu ihrem Verhältnis von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, ed. Daniel Fulda und Silvia Serena Tschopp (Berlin/New York: De Gruyter, 2002).

² Frank Ankersmit, *De sublieme historische ervaring* (Groningen: Historische Uitgeverij, 2007).

³ Frank Ankersmit, "Die drei Sinnbildungsebenen der Geschichtsschreibung," *Historische Sinnbildung: Problemstellungen, Zeitkonzepte, Wahrnehmungshorizonte, Darstellungsstrategien*, ed. Klaus E. Müller und Jörn Rüsen Hrsgs (Reinbek: Rowohlt Verlag, 1997) 98 - 118 .

⁴ Bart Vervaeck, "Werken aan de toekomst: de historische roman van onze tijd," *Nederlandse letterkunde* 14/1 (2009): 20-48.

⁵ Amy J. Elias, *Sublime Desire: History and Post-1960s Fiction* (Baltimore: UP, 2001).

Christine Hermann (Universität Wien)

'Travelling concepts' : Natuurwetenschappelijke ruimtemodellen in de literatuurwetenschap

De vraag naar de ruimte wordt in de meest verschillende disciplines gesteld. Zowel in de natuurkunde, de wiskunde, de filosofie, de sociologie en de aardrijkskunde komt ze ter sprake. In de loop van de eeuwen werden uiteenlopende ruimtemodellen ontwikkeld: van de euclidische, meetbare ruimte tot relationele, dynamische, topologische ruimteconcepten. Ik zal in mijn onderzoek proberen ruimtetheorieën uit de moderne wiskunde, in het bijzonder topologische ruimtemodellen, voor de literatuurwetenschap te operationaliseren. Topologische modellen werden in de wiskunde ontwikkeld om niet-meetbare, bewegende ruimtes te onderzoeken, en vervolgens ook in andere disciplines toegepast. In mijn bijdrage zal ik ze toepassen op postmoderne literatuur.

Dat een transfer van topologische modellen van de natuurwetenschappen naar de geesteswetenschappen interessante resultaten kan opleveren, hebben diverse symposia en verzamelbundels al vaker getoond. In deze context is ook mijn onderzoek te plaatsen. In aansluiting aan Mieke Bal zal ik topologische structuren als een 'travelling concept' willen beschouwen. Deze modeltransfer over disciplinaire grenzen heen opent nieuwe perspectieven op een tekst en kan nieuwe betekenis mogelijkheden en leeswijzen zichtbaar maken. 'Model' wordt hier dus als een heuristisch instrument begrepen.

Aan de hand van een exemplarische tekstanalyse zal worden getoond in hoeverre een topologisch model nieuwe inzichten in de structuur van een roman oplevert. Daarbij zullen de hoofdlijnen van een dynamisch ruimtemodel uitgewerkt worden (wezenlijke elementen zijn daarbij: oneindigheid, vervagen van de grens tussen binnen en buiten, intertekstuele en intermediale elementen, metaforen, narratieve technieken, ...).

Als case study zullen de oneindige en paradoxe ruimtes in *Naar Merelbeke* (Stefan Hertmans) onderzocht worden. Hierbij zal ik tonen hoe dergelijke ruimtes ontstaan: hoe euclidische ruimtes uiteenvallen en tot imaginaire, topologische, oneindige ruimtes worden, tot ruimtes die verstrengeld raken, waar binnen en buiten in elkaar overgaan. Mijn bijzondere aandacht zal daarbij uitgaan naar de 'grensoverschrijdingen' die de harde scheidingslijnen doen verdwijnen en een topologische ruimte scheppen.

Leren in de leesclub

Dit promotieonderzoek heeft het informele leren in moderne (literaire) leesclubs in Nederland als onderwerp. Deze groepen kunnen geïnterpreteerd worden als “learning communities” waar “levenlang leren” plaatsvindt op informele wijze.¹ Het hoofddoel van deze studie is te bepalen hoe dit informele leerproces plaatsvindt en of en welke leerresultaten er geboekt worden op verschillende vlakken waaronder literaire competentie. Er bestaan veel verschillende verschijningsvormen van leesclubs, zoals groepen die zijn aangesloten bij een organisatie (zoals een bibliotheek) en zogenaamde “wilde” groepen, groepen gevormd door alleen mannen, alleen vrouwen, of gemengde groepen, groepen waarin alleen fictie wordt gelezen of waarin men (ook) non-fictie leest.² Uiteindelijk zal worden onderzocht of bepaalde eigenschappen van leesclubs invloed hebben op leerresultaten.

Interdisciplinair perspectief

Theorieën uit de (empirische) literatuurwetenschap, sociologie, psychologie en onderwijskunde vormen het uitgangspunt van dit onderzoek naar moderne Nederlandse leesclubs.³ Deze theorieën behandelen onderwerpen als leesmotivatie, samenwerkend leren en leren van literatuur. Tijdens de studie worden onderzoeksmethoden als enquête, observatie, interviews en literaire competentietest gebruikt.

Internationaal perspectief

Leesclubs vormen een populair fenomeen in verschillende landen, waaronder Nederland. Er is echter maar weinig wetenschappelijk onderzoek verricht naar moderne Nederlandse leesclubs.⁴ In onder andere Groot Brittannië, Canada en de Verenigde Staten is er vanuit de wetenschap meer aandacht voor leesclubs, onder meer vanuit

¹ Vgl. Kerka 1996; Kooy 2006a; Wenger 1998.

² Zie bijvoorbeeld Hartley 2002, p. 1-44, waarin verschillende verschijningsvormen besproken worden.

³ Enkele studies uit verschillende disciplines zijn Gerritsma 1998 (empirische literatuurwetenschap); Pette 2001 (sociologie); Ryan & Deci 2000 (psychologie); Kooy 2006a, 2006b (onderwijskunde).

⁴ Voorbeelden van studies naar moderne Nederlandse leesclubs zijn Duyvendak 2005, 2007; Gerritsma 1998.

sociologie en onderwijskunde.¹ Om aan te sluiten bij de internationale literatuur uit dit onderzoeksveld wordt ervoor gekozen het proefschrift in het Engels te schrijven.

Literatuur

- Duyvendak, L. (2005). Gelijkgestemde zielen. Waarom vrouwen in groepsverband lezen. *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis*, 12, 177-190.
- Duyvendak, L. (2007). Van Amsterdamse intellectuelen tot Drentse leesvrouwen. Beeldvorming van het vrouwelijke leespubliek. In E. Brems, H. Brems, D. De Geest, & E. Vanfraussen (eds.) *Achter de verhalen. Over de Nederlandse literatuur van de twintigste eeuw*. Leuven, Uitgeverij Peeters, 213-225.
- Gerritsma, F. (1998). *Waarom mensen lezen in een leesclub*. Utrecht: doctoral thesis.
- Hartley, J. (2002). *The reading groups book. 2002-2003 edition*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Kerka, S. (1996). Book Groups: Communities of Learners. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 71, 81-90.
- Kooy, M. (2006a). The telling stories of novice teachers : Constructing teacher knowledge in book clubs. *Teaching and teacher education*, 22/6, 661-674.
- Kooy, M. (2006b). *Telling Stories in Book Clubs. Women Teachers and Professional Development*. New York: Springer.
- Long, E. (2003). *Book clubs. Women and the uses of reading in everyday life*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Miall, D.S., and Kuiken, D. (1995), Aspects of Literary Response: A New Questionnaire. In *Research in the teaching of English*, 29, 37-58.
- Pette, C. (2001). *Psychologie des Romanlesens : Lesestrategien zur subjektiven Aneignung eines literarischen Textes*. Weinheim: Juventa Verlag.
- Ryan, R.L., and Deci, E.L. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25/1, 54-67.
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, meaning and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹ Een voorbeeld van een sociologische studie over leesclubs gevormd door vrouwen in Houston is Long 2003. Een voorbeeld van een onderwijskundig onderzoek naar leesclubs bestaande uit leraren is Kooy, 2006b.

Gijsbert Pols (Freie Universität Berlin)

Daarheen en weer terug: methodologische aantekeningen rond een binationaal promotieonderzoek

Tijdens mijn comparatieve onderzoek naar het werk van de Duitse schrijver Arno Holz en de Nederlander Lodewijk van Deyszel zag ik mezelf voor menige uitdaging geplaatst. Één daarvan, en zeker niet de minste, was dat hun positie binnen respectievelijk de Duitse en de Nederlandse literatuurgeschiedenis nogal verschilt. Van Deyszel is vooral als de criticus en romancier van Tachtig gerecipieerd, en wordt overwegend benaderd binnen een context van naturalisme, *décadence* en sensitivisme. Holz geldt ook als naturalist, alleen betekent 'naturalisme' binnen de Duitse literatuurgeschiedschrijving iets geheel anders dan binnen de Nederlandse. Verder is sensitivisme binnen de Duitse literatuurwetenschap een onbekend begrip en spelen elementen die met *décadence* geassocieerd zouden kunnen worden binnen de receptie van zijn werk geen rol. Daar komt nog bij dat Holz geen romans heeft geschreven en niet als criticus, maar als theoreticus wordt gezien. Dit laatste heeft er onder meer toe geleid dat zijn werk in de laatste twintig jaar veelal wordt benaderd vanuit een perspectief van kennistransfers tussen literatuur en wetenschap.

In mijn bijdrage zou ik nader willen ingaan op deze verschillen en willen laten zien hoe ik in mijn onderzoek het werk van Holz en Van Deyszel vanuit de zo verschillende positie die ze binnen 'hun' nationale literatuurgeschiedenissen innemen geprobeerd heb te plaatsen binnen een meer internationaal perspectief van literair modernisme.

Saskia Schuster (Freie Universität Berlin)

Constructiegrammatica en historisch taalonderzoek

In mijn lezing wil ik aandacht besteden aan de vraag in hoeverre een constructiegrammaticale aanpak geschikt is voor historisch taalonderzoek. Daarbij wil ik principiële aspecten van zo'n benadering aan de hand van een analyse naar A+N-verbindingen in het Duits en in het Nederlands laten zien.

Met de term A+N-verbindingen worden twee soorten verbindingen bedoeld, namelijk frases en samenstellingen:

(1) frases

NL: *vreemd woord, vrije tijd, rode wijn*

DE: *saurer Regen* 'zure regen', *toter Winkel* 'dode hoek'

(2) samenstellingen

NL: *grootstad, roodlicht*

DE: *Spätvorstellung* 'late voorstelling', *Halbfinale* 'halve finale'

Hoewel deze uitdrukkingen duidelijk verschillen in vormelijk opzicht en als resultaat van verschillende procédés (syntaxis resp. morfologie) worden gecategoriseerd, lijken ze hier toch dezelfde functie te vervullen als benoemingen voor specifieke concepten (zie Hüning. Te verschijnen.).

In constructiegrammaticale modellen kunnen deze (syntactische) frases en (morfologische) samenstellingen allebei als *constructies* worden geanalyseerd (zie Goldberg 2006), d.w.z. als symbolische eenheden die een vorm combineren met een bepaalde inhoud of functie, die tot het lexicon van een taal behoren. Bijgevolg worden zowel het morfologische als het syntactische procédé op gelijke voet worden gesteld en

we are able to give an adequate treatment of both morphological and syntactic word combinations that functions as terms and account for both their similarities and their differences (complex word versus phrase) in a model of the grammar in which there is no separation of syntax and the lexicon (Booij 2009, 416).

Het voordeel van zo'n benadering is de principiële mogelijkheid om A+N-frases net zo goed als A+N-samenstellingen als output van een (productief of improductief) "benoemingsprocédé" te beschouwen. Hun benoemingsfunctie hoeft dan niet per se het

gevolg van een lexicaliseringsproces te zijn, maar is constructie-inherent. Een diachrone aanpak moet zich dan bezig houden met de manier waarop dergelijke benoemingsprocédés kunnen zijn ontstaan (bijv. door analogieprocessen) en vragen naar mogelijke historische factoren die de ontwikkeling en de onderlinge verhouding van de twee concurrerende constructies hebben beïnvloedt (bijv. in verband met de uitbouw van de NC of het proces van deflexie).

Constructiegrammaticale modellen blijken tegenwoordig een serieus alternatief te worden voor taalkundige modellen uit de Generatieve Grammatica. Tot nu toe zijn constructiegrammaticale benaderingen in verband met taalverandering echter vaak gericht geweest op grammaticaliseringsonderzoek (zie Noël 2006). Hier daarentegen staan constructies met een duidelijk lexicale betekenis centraal.

Literatuur

Booij, G. (2009), 'Compounding and Construction Morphology.' In: Lieber, R.; Stekauer, P. (red.), *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford: OUP, 201-216.

Goldberg, A. (2006), *Constructions at work : the nature of generalization in language*. Oxford: OUP.

Hüning, M. Te verschijnen. 'Adjective + Noun constructions between syntax and word formation in Dutch and German.' In: Michel, S.; Onysko, M. (Hg.): *Cognitive approaches to word formation*. Berlin: de Gruyter.

Noël, D. (2006), *Diachronic construction grammar vs. grammaticalization theory*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.

Bijwoordvorming in het Nederlands: historisch en contrastief

Mijn promotieproject heeft als doel de ontwikkeling van de bijwoordvorming in het Nederlands te beschrijven en te verklaren aan de hand van contrastief historisch onderzoek (Duits en Engels). De bedoeling van mijn presentatie op het DoHa-colloquium is tweeledig.

In de eerste plaats wil ik laten zien dat contrastief onderzoek van bijwoordvorming in het Nederlands kan bijdragen tot de internationale discussie over de status en de afbakening van bijwoorden als woordsoort (zie bv. Schmöe 2002).

Het Nederlands kent een systeem waarin adjectieven kunnen optreden als bijwoordelijke bepalingen zonder dat ze van vorm veranderen, zoals in (1). Het Duits heeft hetzelfde systeem, vergelijk (2).

- (1) De atleet is **snel** / De atleet loopt **snel**
- (2) Der Athlet ist **schnell** / Der Athlet läuft **schnell**

In het vroegste stadium van de Germaanse talen werden bijwoorden formeel gekenmerkt met een vast suffix. Die strategie is in het Engels bewaard gebleven, door markering met het suffix *-ly*, zie (3).

- (3) The athlete is **quick** / The athlete runs **quickly**

Het Nederlands en het Duits daarentegen hebben een alternatieve strategie ontwikkeld. Terwijl bijwoordelijke en predicatieve bepalingen ongemarkeerd blijven, zoals in (1) en (2), worden attributieve bepalingen formeel gekenmerkt door verbuiging van het adjectief, zoals in (4) (vgl. Diepeveen & Van de Velde, in voorbereiding; Paraschkewoff 1974). Tegelijk gaan bijwoordelijke suffixen zich specialiseren in het markeren van specifieke types van bijwoordelijke bepalingen, bv. *-erwise* voor evaluatieven als in (5) (Diepeveen, in voorbereiding).

- (4) de **snelle** atleet / der **schnelle** Athlet
- (5) **Glücklicherweise** ist der Athlet schnell

Kortom, zelfs nauw verwante talen als Nederlands, Duits en Engels hebben verschillende systemen ontwikkeld om bepalingen te markeren en bijwoorden af te bakenen.

Historisch onderzoek van bijwoordvorming kan zich echter niet beperken tot interne veranderingen in het taalsysteem van de Germaanse talen. De ontwikkeling van de bijwoordvorming is in belangrijke mate mee bepaald door standaardisatieprocessen. Met uitspraken als (6) kunnen normatieve taalkundigen een stigma op een bepaalde gebruikswijze creëren (zie bv. Pounder 2001 voor Duits en Engels).

- (6) “Adjectives are sometimes employed as adverbs, improperly, and not agreeably to the Genius of the English language.” (Lowth 1762)

Normatieve grammatica en taalkritiek spelen dus een aanzienlijke rol bij taalverandering. Zoals ik in het tweede deel van mijn presentatie benadruk, is er in mijn onderzoek dan ook aandacht voor taalexterne factoren.

Literatuur (selectie)

Diepeveen, Janneke (in voorbereiding). *Remarkably different: Adverb derivation in German and Dutch in comparison with English.*

Diepeveen, Janneke & Freek Van de Velde (in voorbereiding). *Adverbial morphology: How Dutch and German move away from English.*

Paraschkewoff, Boris (1974). Zur Entwicklung des qualitativen Adverbs im Deutschen. *Deutsch als Fremdsprache* 11, 288-291.

Pounder, Amanda (2001). Adverb-marking in German and English. System and standardization. *Diachronica* 18:2, 301-358.

Schmöe, Friederike, red. (2002). *Das Adverb. Zentrum und Peripherie einer Wortklasse.* Vienna: Ed. Praesens.

Limburgse klankontwikkelingen en fonologische theorievorming

In tegenstelling tot de Vlaamse dialecten (Devos e.a. 1979) en de Brabantse dialecten (Belemans & Goossens 2000) ontbreekt tot op heden een gedetailleerde en systematische fonologische beschrijving van de dialecten in de Belgische en de Nederlandse provincie Limburg en het vanouds Germaanstalige noordoosten van Luik. Het project 'Klankstructuur en klankgeografie van de Limburgse dialecten' aan de K.U.Leuven wil die leemte in de huidige Zuid-Nederlandse dialectgeografie opvullen en tevens het nut van een dergelijke beschrijving voor de historische taalkunde en de fonologische theorievorming illustreren.

Een blik naar de aangrenzende dialecten in België, Nederland en Duitsland brengt onmiddellijk enkele methodologische incongruenties aan het licht. In de bestaande klankbeschrijvingen van de Vlaamse en de Brabantse dialecten wordt om louter pragmatische redenen het Nederlandse klanksysteem als referentiepunt gebruikt, terwijl in de Duitse dialectologie, bijvoorbeeld in de *Mittelrheinischer Sprachatlas* (Bellmann e.a. 1994-2002), doorgaans wordt uitgegaan van het Middelhoogduits. Het Nederlands is historisch gezien echter nauwelijks relevant, maar ook het Middelhoogduits volstaat niet om de ontwikkeling van de oude tweeklanken *ai* en *au* in West-Limburg te verklaren (Goossens 2006: 46-47). Als historisch referentiekader voor de Limburgse dialecten lijkt het dan ook beter om te opteren voor het West-Germaans.

Hoewel de traditionele dialectstudie zich dus hoofdzakelijk nog steeds op de eigen standaardtaal richt, lijkt de Nederlandse dialectologie met de voltooiing van enkele grootschalige taalatlassen en woordenboeken voor een keerpunt te staan. Zo merken Van der Sijs & Swanenberg (2005: 559) op dat het "niet meer de academische instituten [zijn] die geld uitgeven aan de bestudering van dialecten, maar regionale instituten, provincies, erfgoedinstellingen en dergelijke". Om die tendens tegen te gaan is het wenselijk dat het wetenschappelijke dialectonderzoek (opnieuw) nauwer aansluiting zoekt bij de internationale literatuur en actuele taalkundig-theoretische discussies.

Een fonologische dialectstudie moet de klankontwikkelingen niet enkel beschrijven, zoals in het verleden al te vaak gebeurd is, maar tevens kaderen binnen en verklaren vanuit de hedendaagse fonologie. De dialectgeografie is een uitermate

geschikt experimenteel veld voor linguïstische theorieën en de Limburgse dialecten kunnen zo onder andere aanvullende gegevens verschaffen over universele principes van taalverandering (bv. Labov 1994) of reeksvorming (bv. Wiesinger 1982). Een dergelijke benadering biedt voorts tevens een dieper inzicht in de historische ontwikkeling van het Limburgse dialectlandschap.

Referenties

- Belemans, R. & J. Goossens (2000), *Woordenboek van de Brabantse Dialecten, Deel III, Inleiding – Klankgeografie van de Brabantse dialecten*. Assen: Van Gorcum.
- Bellmann, G. et.al. (1994-2002), *Mittelrheinischer Sprachatlas (MRhSA)*. Tübingen: Niemeyer, 6 volumes.
- Devos, M., H. Ryckeboer & J. Taeldeman (1979), *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten, Inleiding – Het klankpatroon van de Vlaamse Dialecten*. Gent/Tongeren: Michiels.
- Goossens, J. (2006), 'Historische und geographische Randbedingungen des Genker Tonakzentsystems'. In: M. de Vaan (red.), *Germanic Tone Accents*. Stuttgart: Steiner, blz. 35-49.
- Labov, W. (1994), *Principles of linguistic change. Volume 1: Internal Factors*. Oxford/Cambridge: Blackwell.
- Sijs, N. van der & J. Swanenberg (2005), 'Een pleidooi voor de dialectstudie in Nederland en Vlaanderen'. In: *Ons Erfdeel* 48, blz. 557-563.
- Wiesinger, P. (1982), 'Die Reihenschrittheorie: Muster eines dialektologischen Beitrags zur Erklärung des Lautwandels'. In: W. Besch, U. Knoop e.a. (red.), *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung. Band 1*. Berlin/New York: De Gruyter, blz. 144-151.

Taal in Vlaanderen onder Willem I. Historisch-sociolinguïstische verkenningen

Hoewel de vereniging van de Lage Landen in 1814 geldt als een van de sleutelmomenten in de vaderlandse taalgeschiedenissen, was er tot voor kort niet veel bekend over de precieze vorm en functie van het Nederlands in Vlaanderen vóór de Belgische onafhankelijkheid. Historici hebben de periode uitvoerig behandeld, maar taalinterne aspecten kwamen niet of nauwelijks aan bod, en het schetsen van het sociolinguïstische landschap bleef vaak beperkt tot weinig onderbouwde veronderstellingen over een ongeregelde verzameling Vlaamse dialecten naast het prestigieuze Frans.

Samen met de recente opkomst van de historische sociolinguïstiek als discipline op het Europese toneel, ontwikkelde zich aan de Vrije Universiteit Brussel een ambitieus onderzoeksprogramma waarin de relatie tussen taal, maatschappij en geschiedenis in het negentiende-eeuwse Vlaanderen centraal staat. Uit verschillende promotieonderzoeken over taal en sociale klasse (Vandenbussche 1999), taalpolitiek en taalplanning (De Groof 2004), en taalgebruik in stadskanselarijen (Vanhecke 2007) kwam 1814-1830 steeds weer als een cruciale periode naar voren. Om dat beeld van het VKN verder uit te diepen, ging in 2008 een vierde promotieonderzoek van start. Aan de hand van een origineel handschriftencorpus gaande van zeer lokale processen-verbaal uit alle Vlaamse provincies tot formele aktes uit de pen van de beroepsgriffiers, hopen we een beeld te schetsen van de toestand van de Nederlandse schrijftaal op verschillende maatschappelijke en professionele niveaus. Daarbij staat het eigenlijke taalgebruik in de bronnen centraal, maar worden de gegevens ingebed in een breder sociolinguïstisch kader. Onze aandacht gaat in de eerste plaats uit naar het verband tussen de talige realiteit en de contemporaine taalbeschouwing: hoe dacht men over taal, welk soort Nederlands werd bepleit voor Vlaanderen, en hoe past dit in de taalpolitieke context? Daarnaast komt ook de relatie tussen taalnormen en taalgebruik aan bod met een analyse van orthografische normen in grammatica's en schoolboeken sinds het begin van de achttiende eeuw.

In een onderzoek dat zich duidelijk positioneert op het raakvlak tussen sociale geschiedenis en taalkunde neemt interdisciplinariteit uiteraard een belangrijke plaats in. Tijdens de bijdrage belichten we dan ook plannen tot het oprichten van een interuniversitair werkverband over het VKN, dat samenwerking en kruisbestuiving tussen taalkundigen, historici, letterkundigen, onderwijskundigen, en specialisten in aanverwante velden voor deze periode moet aanmoedigen. Daarbij aansluitend lanceren wij – net als in Vosters & Vandenbussche (2008) – een aanvullende oproep aan neerlandici intra en extra muros om samen te werken binnen de grenzen van de historische sociolinguïstiek, om zo een nieuwe sociolinguïstisch-geïnspireerde bijdrage te leveren aan de historiografie van het Nederlands.

Literatuurverwijzingen

De Groof, J. (2004). *Taalpolitiek en taalplanning in Vlaanderen in de lange negentiende eeuw*. Onuitgegeven proefschrift. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.

Vandenbussche, W. (1999). *Een bijdrage tot de studie van het taalgebruik van de lagere klassen in het 19de-eeuwse Brugge*. Onuitgegeven proefschrift. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.

Vanhecke, E. (2007). *Stedelijke kanselarijtaal in Vlaanderen in de negentiende eeuw*. Onuitgegeven proefschrift. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.

Vosters, R. & Vandenbussche, W. (2008). 'Wijzer worden over Willem? Taalgebruik in Vlaanderen ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814–1830)'. *Internationale Neerlandistiek* 46 (3): 2-22.

Inge Broekman (Universiteit van Amsterdam)

Beeldende kunst in de poëzie van Constantijn Huygens (1596-1687), specifieke kenmerken van een diverse verzameling

Constantijn Huygens (1596-1687) staat bekend als kunstkenner, -verzamelaar en -criticus, als auteur van een enorm poëticaal oeuvre, als correspondent en bekende van een grote kring van schilders van binnen en buiten de Republiek, en als raadsman van de Oranjes en andere kunstkopers en -liefhebbers. Zijn beroemdheid binnen de kunstgeschiedenis heeft hij voornamelijk te danken aan een passage uit zijn Latijnse jeugdautobiografie uit 1631 waarin hij het leven en werk van Rembrandt beschrijft, en aan de zeven brieven die hij van de schilder ontving. Maar in hoeverre kan hij op basis van één, zij het zeer belangrijk, document, van één contact, iemand voor de rest van zijn leven en carrière als connaisseur worden gekarakteriseerd? Sinds januari 2006 werk ik aan een proefschrift over Constantijn Huygens als kunstkenner, -criticus en mecenas.

In het onderzoek staan verschillende onderwerpen centraal. Wat leren Huygens' gedichten over de schilderkunst bijvoorbeeld over zijn artistieke ideeën? Of, in hoeverre kan vroegmoderne poëzie worden gebruikt voor kunsthistorisch onderzoek? En hoe kan Huygens' persoonlijke kunstcollectie worden gekarakteriseerd, en wat valt daaruit af te leiden over smaak en verzameldrang van hovelingen? Hoeveel invloed kon Huygens, de 'ontdekker van Rembrandt', uitoefenen op het artistieke beleid van Frederik Hendrik en Amalia van Solms? Of, in hoeverre was een vroegmoderne hofschrijver bij machte kennis en kunde te laten gelden bij beslissingen over de invulling van de artistieke projecten waarmee de stadhouder en zijn vrouw het hof een koninklijke uitstraling probeerden te geven?

De vragen die in dit proefschrift centraal staan komen voort uit de bestudering van het primaire bronnenmateriaal. De vele duizenden brieven en gedichten van Huygens dienen als uitgangspunt van een onderzoek, dat zich daar blijkt af te spelen waar letterkunde, kunstgeschiedenis en geschiedenis samenkomen. Niet alleen de grote hoeveelheid materiaal en het diverse karakter ervan, maar vooral de verschillende typen vragen die moeten worden gesteld brengen methodologische problemen met zich mee. Met een neerlandistische achtergrond werk ik op de afdeling kunstgeschiedenis en

mijn project zelf valt weer binnen het interdisciplinaire Centrum voor Studie van de Gouden Eeuw. In deze paper zou ik graag mijn gedachten willen laten gaan over de 'bottlenecks' in dit onderzoek dat ik binnen afzienbare tijd hoop af te ronden.

Nina Geerdink (Vrije Universiteit Amsterdam)

De 'man van het beeld' aan het woord. Performativiteit in de beelddichten van Jan Vos (1610-1667)

Interdisciplinariteit en internationalisering zijn grote termen. Er zijn fundamentele discussies te voeren over de precieze betekenis ervan, maar ik heb niet de indruk dat dat de bedoeling is van het DoHa-colloquium. Zonder al te pretentiefus te stellen dat mijn onderzoek interdisciplinair of internationaal van aard is, wil ik in oktober in Berlijn echter graag laten zien hoe mijn onderzoek gebruik maakt van internationale theorieën en inzichten uit andere disciplines – en daaraan misschien ook wel een bijdrage levert.

In mijn promotieonderzoek staat de zelfprofilering van de zeventiende-eeuwse dichters Jan Vos (1610-1667) en Katharina Lescaillje (1649-1711) centraal. Om die zelfprofilering te onderzoeken, bestudeer ik de talloze gedichten die Vos en Lescaillje schreven – aan collegadichters, aan vrienden en familie, ter gelegenheid van belangrijke politieke en religieuze gebeurtenissen. Ik kijk daartoe naar de wisselwerking tussen de gedichten en zowel politieke, religieuze en sociale ontwikkelingen in het zeventiende-eeuwse Amsterdam als de positie die auteur en geadresseerde(n) daarin in namen. Ik laat mij hierbij inspireren door denkers uit onder andere Frankrijk, Zwitserland en Amerika (Bourdieu, Meizoz, Greenblatt). Met de resultaten van mijn onderzoek hoop ik aan te kunnen sluiten bij een internationaal gevoerd debat over dichterschap in de vroegmoderne tijd – hoe dominant was de sociale verankering van dat dichterschap? Onderzoeksvraag en benadering vragen om gebruikmaking van publicaties uit aanverwante vakgebieden zoals bijvoorbeeld de kunstgeschiedenis, politieke geschiedenis of religiegeschiedenis. Op het DoHa-colloquium wil ik graag een casus presenteren die dat illustreert.

Jan Vos schreef opvallend veel beelddichten, gedichten waarin schilderijen centraal staan. Het is onder andere op basis van deze gedichten dat Vos in de literatuurgeschiedenis steevast neergezet wordt als 'man van het beeld'. De gedichten zijn dus vooral in verband gebracht met zijn poëtica. De gedichten die hij schreef naar aanleiding van schilderijen kunnen echter net zo goed in verband gebracht worden met bijvoorbeeld zijn positie in politieke netwerken – veel van de beelddichten schreef hij

voor Amsterdamse regenten. In mijn onderzoek worden de beelddichten vanuit verschillende perspectieven belicht – ik heb aandacht voor de literaire conventies van het genre, de wisselwerking woord-beeld, het contact tussen Vos en de ‘geadresseerden’ (in sommige gevallen tevens de geportretteerden), het contact tussen Vos en de schilders en het sociale functioneren van de gedichten in de contemporaine maatschappij. Ik hoop te laten zien dat het karakter van de gedichten en de veelheid aan perspectieven van waaruit ik ze bestudeer maken dat mijn onderzoekskader niet puur neerlandistisch is.

'Patriotten in het Koffiehuis'

Manifestatie van publieke ruimten op het toneel omstreeks 1720

In de eerste helft van de achttiende eeuw ontstaan in veel Europese steden nieuwe ontmoetingsplekken voor de burgerij. Theater, tot die tijd op veel plaatsen nog voornamelijk een tijdverdrijf van de adel, wordt nu een ontmoetingsplek voor burgers. Ook de salons en koffiehuisen worden belangrijke factoren in het culturele leven van de stad. Op deze lokaties ontmoeten burgers van verschillende rangen en standen elkaar, worden kranten en tijdschriften gelezen en bediscussieerd. Op die manier werd de grondslag gelegd van het levendige publieke debat zoals wij dat vandaag de dag kennen.

Het repertoire van de Amsterdamse Schouwburg vertoont na 1700 een kortstondige populariteit van blijspelen waarin niet langer de private ruimte van de burgerwoning maar de stedelijke publieke ruimte zelf de achtergrond van de handeling vormt. De samenstelling van het dramatisch personeel lijkt in deze stukken een vergelijkbare verandering te ondergaan. Personages ontleen hun identiteit niet langer aan hun rol in het huisgezin – huisvader, -moeder, dochter, zoon, knecht of keukenmeid – maar aan hun sociaal-economische positie in het stedelijke publieke leven. Zo biedt het Amsterdamse toneelstuk *Het Koffyhuys* (W. van der Hoeven, 1712) een inkijkje in het brede sociale spectrum van de stedelijke samenleving rond het begin van de achttiende eeuw. De 'Koffyklanten' in het stuk variëren van de lompe boer die koffie morst tot de gegoede burger die in het koffiehuis rustig zijn pijpje zit te roken.

Daar waar het bedrog in de komedie van Van der Hoeven nog wordt getematiseerd aan de hand van het bekende topos van de bedrogen vrijster, vormt in het satirische *Quincampoix* van Pieter Langendijk uit 1720 het publieke handelen van de burger zelf het centrale thema van de komedie. Evenals in de spectatoriale tijdschriften uit deze periode wordt het maatschappelijke handelen van de burger met literaire middelen gethematiseerd en tevens geproblematiseerd. Het koffiehuis wordt hierbij zowel tot een plek waar eerlijke koopman gemakkelijk door vreemden en nieuwe rijken bedrogen kan worden, als tot een oord waar de slimme burger zich door verstandig handelen in dienst van het gemenebest en zijn familie als goed vaderlander kan bewijzen.

De publieke ruimte representeerde op het toneel niet alleen de trots van een zich emanciperende stedelijke burgerij, maar vooral ook haar kwetsbaarheid in een veranderende stedelijke omgeving. In mijn voordracht zal deze ambivalente houding tegenover de publieke ruimte in de genoemde twee blijspelen aan de orde komen.

Het travestiemotief in Nederlandse proza van de achttiende eeuw

Het motief van als mannen verklede vrouwen heeft altijd plaats gevonden in culturele uitdrukkingsvormen en bezit daardoor een lange traditie die terug gaat tot de Klassieke Oudheid. Mijn literatuurwetenschappelijk onderzoek richt zich op de literaire vorm van het motief en baseert op de stelling dat het motief zowel een tekstimmanente als ook externe functie heeft die het sterkst in vorm van het hoofdmotief aan de dag treedt. Deze stelling is niet per se nieuw. Er verschenen vooral in de voorbije 20 jaar verschillende letterkundige studies (uit de germanistiek, neerlandistiek, anglistiek of mediëvistiek) die probeerden het motief bovenuit zijn tekstimmanente functie te onderzoeken doordat ze ook sociaal- resp. cultuurhistorische inzichten erbij betrokken. Vice versa werden ook heel veel cultuurhistorische studies door letterkundige aspecten beïnvloed. Bovendien speelt het travestiemotief vooral binnen de vrouwen- en genderstudies een belangrijke rol. Bijvoorbeeld argumenteren veel feministische en radikaal-constructivistische studies dat het motief vooral in de literaire vorm het kunstmatige karakter van gendercategorieën blootlegt en daardoor een subversief effect op elke vorm van de definitie van geslacht heeft.

Ook mijn onderzoek verbindt een tekstgeoriënteerd met een cultuurhistorisch belang. Om dus de vraag naar de aard, vorm en structuur van het motief binnen en buiten de tekst te onderzoeken, moet naast een tekstinterpretatief onderzoeksdeel ook met de productie en de receptie van travestieverhalen – en daarmee verbonden met cultuursociologische vragen naar het literaire veld dat tegen het eind van de achttiende eeuw ontstaat – als ook met de institutionele invloed op het literaire veld rekening worden gehouden. Een interdisciplinair aansluiting is derhalve essentieel.

Sessie 2b: Letterkunde - Receptie

Meike Botterweg (Radboud Universiteit Nijmegen)

De aleph van Doeschka Meijsing. De creatieve receptie van Borges in de Nederlandse literatuur in internationaal perspectief.

Het werk van de Argentijnse auteur Jorge Luis Borges (1899-1986) werd vanaf de jaren '60 een ijkpunt in de Nederlandse literaire kritiek en een inspiratiebron voor verschillende generaties Nederlandse auteurs met uiteenlopende poëtica's. Mijn promotieonderzoek 'Jorge Luis Borges in het Nederlandse literaire polysysteem: posities en functies' (looptijd februari 2009 – mei 2013) heeft als doel de kritische en creatieve receptie van Borges systematisch te analyseren. Het methodologisch uitgangspunt van het project – de polysysteemtheorie – en de inbedding in het NWO Klein Programma '*A Deep Need in Contemporary Fiction' A Polysystemic Approach to the International Reception of Jorge Luis Borges* maken het mogelijk de receptie van Borges in het Nederlandse literaire systeem te bestuderen vanuit een internationaal perspectief.

Met behulp van de polysysteemtheorie van Itamar Even-Zohar beschrijf ik de Nederlandse literatuur als open structuur die deel uitmaakt van het internationale literaire polysysteem en waarin buitenlandse invloeden de vorming van het culturele repertoire mede bepaald hebben. In mijn presentatie zal ik toelichten hoe Borges' entree in het Nederlandse repertoire gestuurd is door zijn internationale receptie. Vermoedelijk heeft Borges' ontvangst in Frankrijk, het eerste land buiten Latijns-Amerika waar Borges gereciperd werd, een stempel gedrukt op de Nederlandse receptie omdat Franse vertalingen en besprekingen in Nederland gelezen en bediscussieerd werden. In een latere fase gold dat ook voor Engelse en Duitse vertalingen. Een ander deelproject van het NWO-programma onderzoekt de receptie van Borges in het centrum van de wereldrepubliek der letteren (Frankrijk, Duitsland, Engeland en de V.S.), zodat de manier waarop de Nederlandse Borgesreceptie zich verhoudt tot de ontvangst in andere literaire systemen nauwkeurig kan worden geanalyseerd.

In mijn onderzoek is ook de specifiek nationale dimensie van de receptie van Borges van belang: Nederlandse vertalers, uitgevers, critici en auteurs hebben door middel van hun selectie, evaluatie en verwerking van het werk van Borges hun 'eigen' Borges gecreëerd. De analyse van de nationale situatie kan internationale relevantie krijgen door te focussen op de *mechanismen* van het receptieproces, die ook aanwezig zijn in andere literaire systemen die een vergelijkbare positie innemen in het internationale literaire polysysteem. Bovendien zal het NWO-project worden afgesloten met een internationale expert-meeting waar Borges-specialisten vanuit hetzelfde methodologisch kader zullen reflecteren op de receptie van Borges in andere literaire systemen. Op die manier poogt het project als geheel de spanning tussen de verschillende nationale perspectieven en de internationale dynamiek van de receptie van het werk van Borges zo adequaat mogelijk in kaart te brengen.

Intermedialiteit in het werk van Peter Verhelst op het niveau van de thematiek, structuur en materialiteit van de tekst

Ik zou in het kader van het colloquium 'Internationale en interdisciplinaire perspectieven van neerlandistisch onderzoek' graag een bijdrage leveren over mijn eigen, interdisciplinaire onderzoek over intermedialiteit in het werk van de hedendaagse Vlaamse schrijver Peter Verhelst. De teksten van Verhelst zijn doorspekt met verwijzingen naar beeldende kunst. De affiniteit met beeldende kunst beperkt zich echter niet tot de thematiek van zijn werk. Om de complexe interactie tussen literatuur en beeldende kunst te systematiseren, ontwierp ik een drieledig model dat intermedialiteit bestudeert op het niveau van (1) de thematiek, (2) de structuur en (3) de materiële vorm van de tekst. Op elk van deze drie niveaus onderscheid ik een intertekstueel en een teksteigen niveau. Op het niveau van de THEMATIEK bestudeer ik in de eerste plaats de thematische verwijzingen naar beeldende kunst – i.e. de beelden *in* de tekst. Vervolgens ga ik na hoe het beeldend kunstwerk wordt aangewend als een metafoor voor de literaire tekst zelf – i.e. de tekst als beeld. Op het niveau van de STRUCTUUR onderzoek ik naast de structurele verwijzingen naar beeldende kunst ook de zogenaamde ruimtelijke structuur (Joseph Frank, W.J.T. Mitchell) van de tekst. Op het niveau van de MATERIALITEIT bespreek ik de uiterlijke, materiële vorm van de tekst. Dit derde niveau omvat zowel materiële verwijzingen (beeldcitaten) als de fysieke vorm van het boek als een tastbaar, driedimensionaal object (Michel Butor). Ik zou deze driedeling in mijn lezing willen verduidelijken aan de hand van een analyse van Verhelsts meest recente roman, *Zwerm* (2005). In deze roman wordt zowel de ruimtelijke als de materiële vorm van de tekst erg expliciet op de voorgrond geplaatst.

Un autre nouveau roman autrement? - De nieuwe roman in het Vlaamse Ander proza

In de periode 1955-1972 valt er in de Nederlandse literatuur een duidelijke tendens naar meer radicaal vormexperiment te bespeuren. De toonaangevende literaire kritiek in Nederland en Vlaanderen besteedt echter relatief weinig aandacht aan dit experimenteel proza. Buiten de overzichtsstudies van BOUSSET (1977, 1988, 1990) en een slechts miniem aantal microanalyses, werd vooral het Vlaamse experimentele proza weinig bestudeerd. Samen met het Nederlandse experimentele proza wordt het meestal voorgesteld als een wanordelijk proefveld van extremen overkoepeld door de weinig specificerende benaming 'Ander Proza' (POLET 1978). In 1977 stelde VERDAASDONK echter al dat meer bepaald een gebrek aan enerzijds diachrone, maar anderzijds ook synchrone contextualisering en conceptualisering van het toenmalige proza-aanbod een betere literair-kritische appreciatie in de weg stond. De beperkte en oppervlakkige aandacht van de literatuurkritiek was volgens hem voornamelijk te verklaren vanuit een gemis aan vergelijkend transnationaal of internationaal perspectief.

In contemporaine of latere parateksten (essays, recensies, interviews, etc.) duikt één internationale context evenwel regelmatig op: zowel critici als proza-auteurs zelf verwijzen wel eens naar de Franse *nouveau roman*. Af en toe wordt die vergelijking zelfs wat verder uitgewerkt: de poëtica van de Franse *nouveau roman* wordt van naderbij bestudeerd en ook het werk van enkele Franse *nouveau romanciers* wordt becommentarieerd (DE WISPELAERE, MICHIELS, LOREIS). Soms wordt er zelfs een link gelegd tussen teksten van een bepaalde auteur en het oeuvre van een *nouveau romancier*. Gesuggereerde analogieën of traceerbare invloeden worden echter zelden of nooit geëxpliciteerd. Opvallende poëtische verschillen worden zelfs helemaal niet gesignaleerd of schijnbaar met opzet verzwegen. Men kan zich dus afvragen of die steeds terugkerende associatie met de Franse *nouveau roman* wel gegrond is.

Deze bijdrage zal enkele belangrijke gelijkenissen, maar ook verschillen aantonen in de conceptie en de receptie van de Franse *nouveau roman* tussen de Franse en de Vlaamse literaire scène. De focus zal vooral liggen op enkele parateksten van Ivo MICHIELS en Paul DE WISPELAERE. We stellen ons daarbij de vraag in welke mate die geobserveerde verschillen en gelijkenissen, zichtbaar gemaakt door dit

grensoverschrijdend perspectief, kunnen bijdragen tot een dieper inzicht in de genese van de nieuwe romanpoëtica van beide auteurs en het poëtische systeem waarbinnen hun eigen literatuuropvattingen tot stand kwamen. Meer algemeen vragen we ons af in welke mate deze benadering van nut kan zijn in het nauwkeuriger schetsen van enkele tendensen in de ontwikkeling van het Vlaamse experimentele proza tussen 1952 en 1977.

Steven Stroobants (Universiteit Gent)

De moderne Nederlandstalige historische roman: een interdisciplinaire en internationale smeltkroes

Mijn onderzoek spitst zich toe op de vernieuwing van de historische roman na 1975 in Vlaanderen en Nederland. Ik bestudeer niet alleen de evolutie in de Nederlandstalige literatuur, maar ook die in de *internationale* literatuur theorie (bv. historiografie, trauma theorie). Historische romans zijn vaak interdisciplinaire smeltkroezen waar verschillende disciplines samenkomen. Kijken we in de eerste plaats naar de benaming van het genre. De combinatie van literatuur (kunst, fictie) en geschiedenis (wetenschap, feit) heeft in het verleden tot heel wat kritiek geleid. Tijdens de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw werd het genre, door de literaire kritiek, als minderwaardig beschouwd. Historische romans werden afgerekend op historische fouten en inconsequenties. De afgelopen decennia kende het genre echter een opmerkelijke groei. Hiervoor onderscheid ik drie belangrijke redenen.

Ten eerste **(1)** heeft de opkomst en de doorbraak van het postmodernisme ervoor gezorgd dat de scheiding tussen feit en fictie allesbehalve absoluut bleek te zijn. Rond 1975 verschenen er historische romans die de geschiedenis niet langer beschreven als een construeerbare realiteit, maar als een narratieve constructie. Een tweede **(2)** belangrijke oorzaak vond bijna gelijktijdig in een andere discipline plaats. Hayden White's concept van de 'narrative turn' vormt een belangrijke mijlpaal binnen het gebied van de historiografie. Geschiedenis werd als een verhaal beschouwd dat een subjectieve kijk op het verleden geeft. Auteurs kleuren steeds vaker buiten de grenzen van hun eigen discipline. Historische romans bevatten vaak verwijzingen naar andere disciplines zoals muziek (o.a. Ferron), geneeskunde (Verhelst), fysica (Verhaeghen), economie (Peeters), film (o.a. Ferron en Verhelst), psychologie (o.a. de Winter) en technologie (o.a. Peeters, Verhaeghen, Verhelst). De derde **(3)** belangrijke reden is de grote interesse die auteurs en theoretici tonen in allerlei trauma's en trauma theorie. Verschillende Nederlandstalige auteurs van historische romans beschrijven de *internationale* trauma's van de Holocaust, de aanslagen van 9/11, de oorlog in Ex-Joegoslavië en de gevolgen die deze en andere trauma's hebben op de mensheid en de geschiedenis. Niet alleen Nederlandstalige auteurs maar ook buitenlandse

schrijvers, zoals Jonathan Littel, Primo Levi en Jonathan Safran Foer, hebben aandacht voor het trauma.

Sinds de vernieuwing van de historische roman na 1975 vertoont het genre toenemende interdisciplinaire en internationale tendensen. De auteurs vertellen vaak niet alleen een eigen verhaal, maar ook dat van een generatie of, in een nog ruimere context, dat van de mensheid. De moderne historische roman kan men niet in een keurslijf dwingen en daarin spelen interdisciplinariteit en internationalisering een grote rol.

Janneke Weijermars (Universiteit Antwerpen)

De Zuid-Nederlandse literatuur en het literaire bedrijf in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden

Vanaf de eenwording tot de scheiding van de Lage Landen – de periode 1815-1830 – waaide er een flinke Hollandse wind door het literaire landschap van de zuidelijke provincies van het nieuwe koninkrijk. Niet alleen trachtte koning Willem I met een krachtig cultuurbeleid beide landsdelen cultureel aaneen te smeden door de Nederlandse literatuur in het zuiden te stimuleren en meer status te geven, ook namen de auteurs en uitgevers zelf initiatief om de literatuur van noord en zuid dichter bij elkaar te brengen. Jan Frans Willems correspondeerde bijvoorbeeld intensief met zijn noordelijke literaire vrienden Johannes Immerzeel jr. en Jeronimo de Vries over wat de aard van de Nederlandse letterkunde zou moeten zijn, uitgevers uit beide landsdelen legden in brieven aan elkaar de verschillen in bedrijfsvoering bloot en probeerden bovendien mondjesmaat hun afzetgebied te vergroten. Ook werd er in de verschillende zuidelijke genootschappen onophoudelijk gedelibereerd over de vraag of, en zo ja: welke Hollandse dichters door de Belgen moesten worden nagevolgd. Deze ontwikkelingen en discussies hadden al dan niet tot doel om de Nederlandse literaturen te laten samensmelten en de zuidelijke neuzen de Hollandse kant op te krijgen. Want alleen dan kon de literatuur doen waarvoor zij in deze periode vooral bedoeld was: namelijk het aankweken van vaderlandsliefde voor de nieuwe natie. In het zuiden verliep dit proces allerminst zonder slag of stoot.

In mijn onderzoek staat de interactie tussen het noordelijke en zuidelijke literaire bedrijf tijdens het Verenigd Koninkrijk centraal, gezien vanaf de zuidelijke situatie. In deze periode bestaat de literatuur daar echter nog niet uit een zelfstandig systeem van instituties zoals een volwaardige literaire kritiek, gedegen literatuuronderwijs, een leespubliek voor Nederlandstalige letterkunde en een beroepsvereniging voor boekhandelaren, om er een paar te noemen. De literaire praktijk is daarentegen sterk verweven met andere segmenten van de samenleving, waaronder de politiek, de kerk en het onderwijs. Om de interactie tussen de literaire velden van noord en zuid goed te

kunnen onderzoeken en te duiden is een interdisciplinaire blik om die reden vereist. Op het DoHa-colloquium zal ik mijn verhaal toespitsen op een aantal voorbeelden van literaire interactie tussen noord en zuid in deze periode, waarbij een interdisciplinaire benadering nieuw licht werpt op het zuidelijke literaire bedrijf ten tijde van Willem I.

Kevin Absillis (Universiteit Antwerpen)

De verneder(lands)ing van Vlaams proza (1945-1970) Onderzoek naar de relatie tussen taalvariatie en literaire status

Halverwege de jaren 1970 noemde Jeroen Brouwers de Vlaamse literatuur door en door 'vervalst'. Volgens de Nederlandse auteur beheerste de gemiddelde Vlaamse auteur het Nederlands niet en had hij permanent taalkundige assistentie nodig van Nederlandse redacteuren (of 'herschrijvers' zoals Brouwers ze noemde). De beschuldigingen veroorzaakten in Vlaanderen veel ophef, niet in de laatste plaats omdat tal van destijds vooraanstaande auteurs werden gevisieerd, onder wie Jos Vandelloo, Hugo Raes, Hubert Lampo, Marnix Gijsen,... Men trachtte de uitspraken (die uiteindelijk een brutale aanslag vormden op wat toen het hoogste goed was: artistieke autonomie) af te doen als een product van oude Nederlandse superioriteitsgevoelens. Maar Brouwers wist wel waarover hij sprak, want hij was jarenlang in dienst geweest van de Vlaamse uitgeverij Manteau.

Hoe ophefmakend ze ook waren, Brouwers' aantijgingen hebben nooit geleid tot enig systematisch wetenschappelijk onderzoek naar het taalgebruik van Vlaamse auteurs (al werden er in verscheidene artikelen wel verdienstelijke voorzetten gegeven of aan de hand van steekproeven verkenningen ondernomen van dit complexe domein). In mijn door het FWO gepatroneerde postdoctorale onderzoek wil ik het redactiebeleid van uitgeverij Manteau gebruiken als casus om de relatie tussen taalvariatie en literaire status te onderzoeken. Hierbij tracht ik een verband te leggen tussen literatuur- en boekwetenschappelijk, sociolinguïstisch en cultuursociologisch onderzoek. In mijn bijdrage wil ik deze interdisciplinaire werkwijze toelichten. Benadrukt zal worden dat deze kruisbestuiving geenszins een vrijblijvende verruiming is van een onderzoeksgebied, maar een fundamentele noodzaak om te kunnen breken met de in het verleden al te eenzijdige en vaak (emotioneel) gekleurde benadering van de hier voorgestelde problematiek.

Mise-en-abymestructuren in het naoorlogse Nederlandstalige proza

Tijdens het volgende DoHacongres wil ik mijn nieuwe onderzoeksproject voorstellen over de mise en abyme in het naoorlogse Nederlandstalige proza. Dat onderzoek zal uit twee delen bestaan: (1) een overzicht en een aanvulling van de (zeldzame) theorieën over de mise en abyme in de literatuur, (2) een analyse van 12 romans uit de naoorlogse Nederlandse letterkunde, onderverdeeld in drie stromingen. Het uiteindelijke doel van het onderzoek is het schrijven van een boek waarin theorie en tekstanalyse met elkaar worden geconfronteerd.

In mijn lezing wil ik in de eerste plaats een globaal overzicht schetsen van mijn onderzoeksplannen, en mij daarbij concentreren op het theoretische gedeelte. Ik zal vertrekken van *Le récit spéculaire* (1977), de standaardstudie over de mise en abyme door Lucien Dällenbach, en kort schetsen welke andere (internationale) studies kunnen worden gebruikt ter aanvulling van dit werk. Daarnaast wil ik aangeven op welke manier het onderzoek over mimesis dat ik voor mijn proefschrift heb verricht, kan worden gebruikt in de analyse van mise-en-abymestructuren.

Voor het overige zou ik in deze lezing een heel korte toelichting willen geven bij het corpus van 12 romans dat ik voor mijn onderzoek heb samengesteld. Concreet gaat het om werk van 4 naoorlogse modernistische schrijvers (Louis Paul Boon, Hugo Claus, Harry Mulisch en Cees Nooteboom), 4 auteurs die behoren tot het experimentele Ander Proza (Lidy van Marissing, Sybren Polet, Daniël Robberechts en Willem Roggeman), en 4 postmodernisten (Willem Brakman, Louis Ferron, Stefan Hertmans en Peter Verhelst).

Het internationale aspect van dit voorstel zit uiteraard in het eerste, theoretische gedeelte van mijn project. Er is opvallend weinig onderzoek verricht naar de mise en abyme in de literatuur, en zeker in de Nederlandstalige literatuurwetenschap, zodat mijn studie vanzelfsprekend in een internationale context moet beginnen. Ik zou de discussietijd na mijn lezing dan ook graag willen gebruiken voor het bespreken van aanvullende internationale studies over dit onderwerp.

Laurent Rasier (Université catholique de Louvain)

**De prosodie van het Nederlands (als vreemde taal).
Productie, perceptie en interfaces.**

De voorbije twee decennia hebben de exponentiële groei van prosodiestudies gezien, d.i. studies van suprasegmentele taalverschijnselen zoals klemtoon, accent, intonatie en ritme. In tegenstelling tot wat men zou kunnen verwachten, wordt de prosodie niet alleen binnen het theoretisch en methodologisch kader van de fonetiek en de fonologie onderzocht. Ook binnen de discourse analyse, de semantiek, de pragmatiek, de sociolinguïstiek, de spraaktechnologie en –pathologie, de psycho- en neurolinguïstiek is er tegenwoordig veel belangstelling voor de prosodie (Hirst 2002, Rossi 1999). En ook in de vreemdetalendidactiek gaan er steeds meer stemmen op om de prosodie aan bod te laten komen in het vreemdetalenonderwijs. Het prosodieonderzoek kan dan ook het best worden omschreven als een interdisciplinair onderzoeksdomein met talrijke aanknopingspunten binnen en buiten de taalwetenschap.

De prosodie mag wel vandaag de dag een populair studieobject zijn in de taalwetenschap, het valt toch op dat er nog steeds relatief weinig bekend is over het verwervingsproces van prosodische verschijnselen in een vreemde taal (Trouvain & Gut 2007). Immers, de meeste studies van de uitspraak in een vreemde taal hebben (nog steeds) betrekking op het verwervingsproces (zowel productief als perceptief) van de klanken.

In deze bijdrage wordt nader ingegaan op een lopend onderzoeksproject dat in het verlengde ligt van mijn promotieonderzoek (Rasier 2006) en waarin het verwervingsproces van de prosodie in een vreemde taal (i.c. het Nederlands van Franstaligen en het Frans van Nederlandstaligen) onder de loep wordt genomen. Centraal in het project staan de volgende aspecten van de postlexicale accentuering, d.i. de *zins*accentuering:

- Productie van accent in T1 en T2. In dit projectonderdeel wordt onderzocht welke accentdistributieregels er in het Frans (T1 en T2) en in het Nederlands (T1 en T2) bestaan en hoe accenten fonetisch gerealiseerd worden.

- Perceptie van accent in T1 en T2. Er wordt nagegaan in hoeverre T1- en T2-sprekers in staat zijn de prominentieverhoudingen tussen zinslelementen waar te nemen en welke semantische informatie ze afleiden uit verschillende prominentieniveaus (accentuering – downstep – deaccentuering).
- Prosodie-syntaxis interface in T1 en T2. Er wordt onderzocht welke prosodische en/of syntactische strategieën T1- en T2-sprekers hanteren om de functionele rollen van ‘topic’ en ‘focus’ aan te geven.

In methodologisch opzicht wordt in het project een beroep gedaan op een combinatie van corpusonderzoek én experimentele studies. De opzet is contrastief van aard en houdt rekening met taaltypologische kenmerken om inzicht te krijgen in de relatie tussen transfer en typologie, i.c. de typologische afstand tussen de T1 en de T2 (d.i. “markedness”).

In de lezing zal ik nader ingaan op (methodologische kwesties in verband met) de verschillende projectonderdelen en op enkele belangrijke inzichten.

Die strukturellen Unterschiede des Lerner- und des Muttersprachenlexikons des Niederländischen

Die Struktur des mentalen Wortschatzes eines NVT-Lerners wird sowohl von quantitativen (Wortschatzbreite) als auch von qualitativen (Wortschatztiefe) Aspekten des Wortwissens bestimmt. Anhand der Level-Methode (Hazenberg und Hulstijn 1996) und Wortassoziationen (Meara 1984; Söderman 1993; Wolter 2001) wird die Wortschatzbreite und die Wortschatztiefe des Lernerlexikons erfasst und mit dem Lexikon eines Muttersprachlers verglichen. Hazenberg und Hulstijn (1996) zeigen, dass die Wortschatzbreite von NVT-Lernern im Alter von 20-27 Jahren, im Gegensatz zu niederländischen Muttersprachlern im gleichen Alter, deutlich geringer ist. Messungen der Wortschatztiefe des NVT-Lexikons wurden bisher jedoch nicht erhoben.

Die Forschungsbeiträgen zur Wortschatztiefe des Lernerlexikons Englisch stellen dar, dass auch innerhalb einer qualitativen Dimension zwischen dem Lerner- und dem Lexikon eines Muttersprachlers deutliche Unterschiede bestehen. Vergleichende Wortassoziationen stellen dar, dass Lerner eine signifikant niedrigere Anzahl an paradigmatische und syntagmatische Assoziationen und deutlich mehr Clang Assoziationen nennen als Muttersprachler der Zielsprache (Meara 1984; Söderman 1993). Demzufolge bestehen auch deutliche Unterschiede in der Wortschatztiefe zwischen Lerner- und Muttersprachenlexikon.

Die Gründe für die qualitativen Unterschiede des Wortwissens werden kontrovers diskutiert. Meara (1984) argumentiert auf Basis der Daten seines *Birbeck Vocabulary Projects*, dass dieser Unterschied im qualitativen Aspekt des Wortwissens dem globalen Kompetenzniveau in der Fremdsprache zuzuschreiben ist: Das Lernerlexikon organisiert seinen Wortschatz primär auf Basis von Clang Assoziationen da das Kompetenzniveau des Lerners deutlich schwächer ist als das der Muttersprachler. Wolter (2001) hingegen zeigt, dass die Wortschatztiefe von der individuellen Kenntnis der Bedeutung eines jeweiligen Wortes abhängt: Je umfangreicher die Kenntnis eines individuellen Wortes, je mehr paradigmatische und syntagmatische Assoziationen bestimmen die Verbindungen des jeweiligen im Lexikon. Jene Hypothese stellt er im Depth of Individual Word Knowledge Model (DIWK) dar welche die Struktur des Lernerlexikons schematisch erfasst.

Anhand von einer vergleichenden Wortassoziation mit deutschen Lernern und Muttersprachlern des Niederländischen habe ich die Wortschatztiefe der Lexika ermittelt. Das Assoziationsverhalten der Teilnehmer bestätigt nur teilweise die Ergebnisse der Forschungsbeiträge zum englischen Lernerlexikon: Lerner nennen weniger bedeutungsvolle (paradigmatische und syntagmatische Assoziationen) und deutlich mehr bedeutungslose Assoziationen (Clang Assoziationen) als die Muttersprachler des Niederländischen. Die Wortschatztiefe des NVT-Lexikons unterscheidet sich somit deutlich vom Lexikon der niederländischen Muttersprachler. Eine primär phonologische Beschaffenheit des Lernerlexikons (Meara 1984) wird jedoch widerlegt. Anstatt das globale Kompetenzniveau bestätigt zu sehen wird vermutet, dass die Unterschiede in der Wortschatztiefe bedingt werden durch quantitative Unterschiede¹.

Inwiefern die Methode der Wortschatzbreite und Wortschatztiefe als Instrument zur Ermittlung von lexikalischer Kompetenz geeignet ist soll sich in meiner Arbeit herausstellen (siehe auch Henriksen 1999). Kann der Level-Test und das Assoziationsverhalten eines NVT-Lerners auch Ausschluss geben über seine Art und Weise der Wortschatzverwendung in kommunikativen Situationen? Kann die Struktur des Lexikons Hinweise liefern wie der Lerner seinen Wortschatz individuell strukturiert und wie er diesen effektiver erwerben kann?

¹ Siehe Vermeer (2001) welcher zum gleichen Schluss kommt beim NT2 Lexikon. Jene Studie vergleicht das Lexikon allochtoner und autochtoner Kindern in den Niederlanden.

Márta Kántor-Faragó (Universiteit Debrecen)

“Omdat ik het waard ben...”:

Eénheid in diversiteit – een psycho- en sociolinguïstisch onderzoek van causaliteit in reclametaal

Reclame vinden we tegenwoordig overal om ons heen. Land, taal, cultuur kunnen verschillen, maar het doel achter de reclame (een speciale vorm van communicatie) blijft altijd hetzelfde: het verschaffen van informatie in verband met een product.

Reclame zonder creativiteit is ondenkbaar: een naam, slagzin of slogan moet in het geheugen van de consument geprent blijven. De talige verleidingskunst dwingt ons een bepaald product te kopen en te consumeren. In de achtergrond van de verleiding zit er uiteraard meestal ook een grote portie overtuiging van de consument.

De afgelopen dertig jaar wordt reclametaal steeds interessanter voor socio- en psycholinguïstisch onderzoek, maar er zijn nauwelijks contrastieve analyses te vinden. In deze lezing wordt de werking van (inter)nationale reclameleuzen onder de loep genomen: een speciale vorm van causaliteit (elliptische zinnen met *omdat, weil en mert*) wordt vergelijkend (Nederlands-Duits-Hongaars) bekeken.

Lars Bernaerts (Universiteit Gent)

Taalhandelingsanalyse, cognitieve narratologie en nieuwe perspectieven op Ivo Michiels' *Alfa-cyclus*

Dit postdoctorale project peilt naar de specificiteit en betekenis van Ivo Michiels' experimentele literatuur en doet daarvoor een beroep op twee interdisciplinaire benaderingen, taalhandelingskritiek en cognitieve narratologie. Wie het experiment van Michiels' vijfdelige *Alfa-cyclus* (1963-1979: *Het boek alfa*, *Orchis militaris*, *Exit*, *Samuel*, *o Samuel* en *Dixi(t)*) wil duiden, moet aandacht besteden aan procedures zoals de abstractie van personages, gebeurtenissen en communicatie. Michiels voert immers anonieme figuren en uitgedunde, repetitieve patronen van semantische, syntactische en pragmatische aard op.

In Michiels' experimenten nemen taalhandelingen en de constructie van bewustzijn een elementaire plaats in. Taalhandelingen als 'bevel' en 'verontschuldiging' liggen aan de basis van de taalbewegingen in de *Alfa-cyclus*. Door de vervaging van grenzen tussen personages en gebeurtenissen krijgt de constructie van bewustzijn een prominentere rol in de lectuur van de teksten. Bewustzijnsconstructie op basis van soms karige linguïstische patronen wordt een belangrijke (zij het versperde) toegangsweg tot de wereld van de tekst.

In die optiek bieden de theorie van taalhandelingen en theorieën van fictieel mentaal functioneren, twee benaderingen die zelf al elementen uit verschillende disciplines samenbrengen, een uitgelezen toegang tot Michiels' experiment. In de taalhandelingsbenadering die ik voorstel, komen elementen uit taalfilosofie, linguïstiek en narratologie samen. Taalhandelingen, zowel expliciete als indirecte, zijn belangrijke factoren in de karakterisering, de bewustzijnsrepresentatie, de retoriek en in de dynamiek van de plot.

De benadering van fictieel bewustzijn sluit aan bij de recente instroom van cognitieve inzichten in de postklassieke narratologie. Ideeën uit o.a. *philosophy of mind*, cognitieve psychologie en cognitieve linguïstiek werden opgepikt in de cognitieve literatuurstudie. Cognitieve narratologen behandelen het bewustzijn van vertellers en personages in termen van mentale schemata (*frames* en *scripts*), van *Theory of Mind*

en *experientiality*. Deze concepten bieden ook nieuwe perspectieven voor de studie van Michiels' experimentele werk, omdat ze het mogelijk maken om te preciseren wat voor bewustzijn de teksten oproepen en hoe gerepresenteerde gedachten en gevoelens ook los van concrete situaties en personages kunnen functioneren. Wie de taalhandelingen en het bewustzijn aan de hand van deze interdisciplinaire benaderingen opvolgt, vindt een geschikte toegang tot de *Alfa-cyclus* en begrijpt dat dit experiment niet vrijblijvend of obscuur is. In mijn bijdrage wil ik in die zin graag het belang van de interdisciplinaire methodes toelichten en de benadering concretiseren in een lectuur van een fragment uit de *Alfa-cyclus*.

Wilken Engelbrecht (Univerzita Palackého, Olomouc)

Beelden uit Holland – over de vorming van een beeld van de Nederlandstalige literatuur in het Tsjechisch in het interbellum

De presentatie geeft een inzicht in onderzoek naar de receptie van nederlandstalige literatuur in vertaling in het Tsjechisch in het Interbellum aan de hand van uitgeverspolitiek tussen met name 1918 en 1938.

Er wordt gekeken naar de invloed van de receptie in het Duits, alsmede naar verschillen met vergelijkbare receptie in het Pools. Voorts wordt inzicht geboden in het werk van de vertalers, de uitgeverijen waar de uitgaven uitkwamen en het doelpubliek.

Van de genoemde vertalers waren Lida Faltová en Rudolf J. Vonka de belangrijkste. Hun vertaalwerk drukte een duidelijk stempel op de receptie van Nederlandstalige literatuur in het Interbellum. Tot de veel verkochte en veel gelezen vertaalde auteurs behoorden bijv. Johan Fabricius en Ernest Claes.

In de jaren 1994-2005 is grondig inventariserend onderzoek gedaan naar welke boeken en verhalen vanuit het Nederlands naar het Tsjechisch zijn vertaald, wie de vertalers waren en welke positie de vertalingen in de uitgeversfondsen hadden. De volgende stap is om de Tsjechische situatie voor de genoemde periode te vergelijken met die in Polen, waar Jerzy Koch met name voor Multatuli en Iwona Piotrowska voor Heijermans receptie-onderzoek hebben gedaan, alsmede met de situatie in Duitsland. Vergelijking met de Duitse situatie is van belang, omdat het Duits vaak als doorgeefluik heeft gediend. Bij katholieke uitgevers was kennelijk de productie van Insel Verlag doorslaggevend.

Op dit moment staat het onderzoek nog relatief los van ander onderzoek. Binnen Tsjechië en Slowakije is de auteur de enige die zich met soortgelijk onderzoek bezig houdt. Het ligt wel in de bedoeling om in de nabije toekomst met collega's uit Hongarije (Gábor Pusztai, Judit Gera), Polen (Jerzy Koch) en Slowakije (Adam Bžoch) samen te werken om een receptiegeschiedenis van de Nederlandstalige literatuur in het niet-Duitstalige deel van Centraal-Europa uit te werken.

Saskia Pieterse (Freie Universität Berlin)

"En ik stroom mee": Nederlandse auteurs in Duitsland

In deze lezing richt ik me op de dynamiek tussen Nederlandse schrijvers en hun verblijf in Duitsland. In Duitsland, zo lijkt het, wordt de literator gedwongen om de relatie tussen het eigen kunstenaarschap en de positie die hij inneemt tegenover de politieke gebeurtenissen uit heden en verleden, steeds weer opnieuw te formuleren. Hoe komt het dat het verblijf in Duitsland juist dít bij de Nederlandse auteurs naar boven haalt, en hoe is daar door verschillende schrijvers mee omgesprongen? Ik zal specifiek kijken naar twee auteurs: Cees Nooteboom en Armando.

Paul Demets

(Hogeschool Gent, Departement Koninklijke Academie voor Schone Kunsten)

Woord en beeld in het werk van een dubbeltalent: intermedialiteit bij Paul Snoek

Het interartistiek comparatisme wint in deze tijd aan belang. In mijn interdisciplinair doctoraatsonderzoek, een poëticaonderzoek naar de poëzie en het plastisch werk van de Vlaming Paul Snoek (1933-1981), keer ik terug naar de roots van het interartistieke: de 'ut pictura poesis'-problematiek, die internationaal ingebed is in 'word and image studies'.

Voor het poëticaonderzoek wil ik mij baseren op het model dat Wiljan Van den Akker ontwikkelde in zijn proefschrift over de poëtica van Martinus Nijhoff, *Een dichter schreit niet* (1985). Door de basisbegrippen die Van den Akker hanteert (het universum, het publiek, de auteur en het werk) in het kader van het poëticaonderzoek te herzien, denk ik echter tot een omschrijving van de poëtica van Paul Snoek te kunnen komen die de bestaande opvattingen over zijn werk bijstuurt.

Met zijn publicaties op het gebied van de relaties tussen visuele en tekstuele representatie in de context van het sociale, *Iconology* (1986), *Picture Theory* (1994) en *What do pictures want* (2005), bepaalt W.J.T Mitchell in sterke mate het actuele denken over het interartistiek comparatisme. Mitchell is ervan overtuigd dat teksten en beelden uit zichzelf geen identiteit bezitten en altijd in een discursieve context beschouwd moeten worden.

Ik denk dat we het poëticaonderzoek en de relatie tussen poëzie en beeldende kunst op een relevante manier kunnen reconceptualiseren door een beroep te doen op de bevindingen van de discoursanalyse.

Ik zal daarvoor een aantal elementen uit de discoursstheorie van Ernesto Laclau en Chantal Mouffe inzetten.

Binnen het artistiek comparatisme plaats ik mijn onderzoek binnen het internationale domein van de intermedialiteit. Auteurs als Zima (1995), Müller (1996) en Wagner (1996) reserveren deze term vooral voor gevallen waarin tekst en beeld min of meer

convergeren. Ik wil ook het werk van een dubbeltalent als Snoek als een vorm van intermedialiteit definiëren. Het 'inter' in het geval van het werk van een dubbeltalent interpreteer ik volgens de discoursstheorie van Laclau en Mouffe als de articulatie van verschillende identiteiten binnen één project. Articulatie verwijst naar het onderling verbinden van identiteiten of begrippen in zogenaamde equivalentieketens. In dergelijke ketens worden verschillende identiteiten aan elkaar gelijkgesteld of equivalent gemaakt.

Door de presentatie van mijn onderzoeksproject wil ik laten zien hoe intermedialiteit het poëticaonderzoek in de neerlandistiek op methodologisch en inhoudelijk vlak kan verruimen.

Literatuurlijst bij de abstract

Paul Snoek, *Gedichten*, Lannoo/Atlas. Tielt/Amsterdam, 2006

Wiljan van den Akker, *Een dichter schreit niet: aspecten van M. Nijhoffs versexterne poëtica*. Veen Publishers Utrecht, 1985

W.J.T Mitchell, *Iconology: Image, Text, Ideology*. Chicago, University of Chicago Press, 1986

W.J.T. Mitchell, *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago, University of Chicago Press, 1994

W.J.T. Mitchell, *What do Pictures Want? The Lives and Loves of Images*. Chicago, University of Chicago Press, 2005

Jürgen Müller, *Intermedialität? Formen moderner kultureller Kommunikation*. Nodus Publikationen, Münster, 1996

Peter Wagner (ed.), *Icons-Texts-Iconotexts. Essays on ekphrasis and intermediality*. Walter De Gruyter, Berlin/New York, 1996

Peter Zima (ed.), *Literatur intermedial*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1995

Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. Verso, London, 1985/2001

Jacob Torfing, *New Theories of discourse*. Laclau, Mouffe and Zizek. Blackwell Publishers, Oxford, 1999

Celan-interteksten bij Stefan Hertmans

Het Nederlandstalige literatuuronderzoek heeft zich veel te lang beperkt tot afgesloten domeinen (bijvoorbeeld de auteur als afgesloten onderzoeksobject, maar ook taalgrenzen werden nauwelijks overschreden). Dat wekt in veel onderzoek naar Nederlandstalige literatuur de suggestie van zelfstandigheid en zelfgenoegzaamheid. Geert Buelens merkte al op dat er 'wel meer literair historische werken in ons taalgebied [verschijnen] waarin nauwelijks aandacht is voor de *impact* van buitenlandse auteurs op Nederlandstalige schrijvers' (Buelens 2000, p. 37, mijn cursivering, cds) en ook Odile Heynders pleitte reeds meermaals voor het kaderen van het onderzoek naar de Nederlandstalige literatuur binnen een ruimer Europees perspectief. Mijn onderzoek wil daartoe een bescheiden bijdrage leveren door de *relaties* na te gaan die er bestaan tussen een van de belangrijkste Duitstalige dichters van na de Tweede Wereldoorlog, Paul Celan (1920-1970), en de Nederlandstalige literatuur.

Daartoe worden intertekstuele verbanden geanalyseerd met behulp van Gérard Genette (*Palimpsestes*), Paul Claes (*Echo's echo's*) en Jörg Helbig (*Intertextualität und Markierung*) en invloeden getraceerd met behulp van onder andere Harold Bloom (*The Anxiety of Influence*).

Hier wil ik de case Stefan Hertmans uitwerken, van wie steeds wordt gezegd dat zijn debuut, *Ademzuil*, door Celan beïnvloed werd. Dat wordt echter altijd geponeerd, nooit aangetoond. Ik wil onderzoeken hoeveel Celan er nu daadwerkelijk aanwezig is in Hertmans' debuutbundel en in zijn andere teksten, en op welk vlak. Ik zal daarbij een diachroon perspectief innemen om zo een evolutie in Hertmans' omgang met Celan-verwijzingen te kunnen aanduiden. Ik start met de tot nu toe ontbrekende analyse van de celaneske elementen in *Ademzuil*, ga dan over naar Hertmans' tweede bundel, *Melksteen* (1986), waarin Celan duidelijker aanwezig is dan in *Ademzuil* hoewel daar nog nooit iemand op gewezen heeft, bespreek de poëtische sleuteltekst 'Vitale melancholie' en wil ten slotte een aantal latere expliciete Celan-gedichten lezen.

Het lange gedicht in de Lage Landen en daarbuiten

Graag wil ik op het 'Doktoranden- und Habilitanden-Kolloquium' een presentatie geven over de internationale context van mijn onderzoek naar lange gedichten in de Nederlandstalige letterkunde na 1880.

Een studie van het lange gedicht in de Nederlandse literatuur is zeker gebaat bij een blik op de theorievorming en literaire praktijk in andere taalgebieden, al is het maar omdat dichters aangeven zich te laten inspireren door collega's uit diverse taalgebieden en tradities (de Angelsaksische bij H.C. ten Berge, de Franse bij Karel van de Woestijne, de Duitse bij Paul van Ostaijen).

Elk taalgebied geeft een andere invulling aan het lange gedicht. Of beter: voert andere discussies omtrent deze dichtsoort die balanceert 'on the edge of genre', om te spreken met de Canadese literatuurwetenschapster Smaro Kamboureli. Geldt dankzij bekende dichters als Pound en Williams *the long poem* in de Angelsaksische wereld als een apart genre, toch heerst er geen consensus omtrent de precieze afbakening ervan. Gedichtencycli, de relatie tot het klassieke epos en de vaak hybride vorm zijn maar enkele van de struikelblokken. De Franse traditie spreekt bij voorkeur over het *épopé* en haalt aldus de banden aan met het klassieke epos, al blijken sommige van die teksten vergelijkbaar met *long poems*. In de Duitse literatuur is het debat over *Lange Gedichte* verbonden met dat over poëtische zeggingswijze. Gemeenschappelijk is de aandacht voor de maatschappelijke inbedding van lange gedichten, wellicht een erfenis van de vroegere epen.

In de Lage Landen valt nauwelijks discussie te ontwaren over het lange gedicht, al blijkt het alomtegenwoordig, zowel in de poëzie sinds 1880 als in de reflectie daarop. Ten eerste zijn enkele lange gedichten doorgestoten tot de canon, waaronder Gorters *Mei* (1889), Van Ostaijens *Bezette stad* (1921), Nijhoffs *Awater* (1936) en, schijnbaar bijna meteen, Van Bastelaeres *Pornschlegel* (1988). Ten tweede kondigt de literaire kritiek om de zoveel jaar eensgezind een heropleving van het lange gedicht aan. Dat gebeurt zo vaak dat de vraag rijst of lange gedichten ooit zijn weggeweest.

In mijn lezing wil ik aan de hand van een uitgebreide versie van bovenstaande situatieschets nagaan hoe deze kennis productief kan zijn voor een studie van lange gedichten in ons taalgebied. Onvermijdelijk monden deze vragen uit in een reflectie op

de literatuurwetenschappelijke praktijk, op de analyse van literaire teksten, op de Neerlandistiek en in laatste instantie op de keuzes en aanpak van de individuele onderzoeker.